svätými sú jasne vykreslené a dajú sa dokonca identifikovať podľa opisu v dobových inventároch šľachtica. Časť tejto podkapitoly je venovaná aj pohrebným odevom detí. Posledná časť nesie názov *Šaty a šperky jako dar*. Samotný názov podkapitoly nám veľa prezradí o jej obsahu. Autorka uvádza, akú veľkú hodnotu mali textilie a odevy, a prečo boli tak často voľbou pre dar. Boli nimi obdarovávané všetky vrstvy vtedajšej spoločnosti: od kráľov až po poddaných. Textilom sa nemrhalo, bol spotrebovaný do poslednej nitky, čo je obrovský rozdiel oproti dnešným trendom.

Kniha *Šaty chodící* je krásna farebná publikácia plná zaujímavostí a nových pohľadov na odevnú kultúru. Autorka samotný text doplnila rozsiahlym poznámkovým aparátom, ktorý síce obsahuje mnoho užitočných informácií, no častokrát na úkor hlavného textu a odvádza čitateľovu pozornosť. V texte sa nachádza mnoho odborných či cudzích výrazov, ktoré sú uvedené kurzívou, ale bez ďalšieho vysvetlenia. Čo knihe skutočne chýba je terminologický slovník, ktorý by pomohol čitateľovi laikovi lepšie pochopiť text. Takto je kniha skutočne obohacujúca len pre človeka zdatného v historickej odevnej terminológii. Pre bádateľa v oblasti dobovej módy je to dokonalý odrazový mostík pre ďalší výskum, no bežný človek by potreboval doplniť svoje vedomosti z iného zdroja, aby si mohol túto publikáciu skutočne vychutnať.

Lenka Pajer
Historický ústav SAV
(interná doktorandka)

DUDEKOVÁ, Gabriela – MANNOVÁ, Elena. *VOJAK MEDZI CIVILMI, CIVIL MEDZI VOJAKMI. Vzťah armády a spoločnosti v období modernizácie*. Bratislava, ProHistoria 2017, 512 s. ISBN 9788089910014.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.4.10>

Nezainteresovaný čitateľ by mohol nedoceniť informáciu z titulného listu, že recenzovaná kolektívna monografia je dedikovaná kolegovi Vojtechovi Danglovi, preto začnem práve ňou. A ním. S vedomím rizika, na ktoré správne upozorňuje Ivan Kamenec už v úvode – že akákoľvek zmienka o kolegovi Danglovi hrozí okamžitým žánrovým sklznutím zo štandardného akademického písania do laudatia. Nepomôžem si. Ide o problém zdieľaný naprieč generáciami a nezávislý od špecifickej výskumnej orientácie. V tomto prípade má totiž konkrétna dedikácia na recenzované dielo aj výrazný formatívny vplyv. Vojtech Dangel nielen sám výborne píše o zaujímavých veciach, ale inšpiruje k tomu aj ďalších autorov, kolegov, kamarátov. Len do tejto publikácie, so striktným tematickým i chronologickým vymedzením, ich prispelo vyše dvadsať. Výslednej konzistentnosti a čítavosti textu výrazne prospela i skvelá editorská práca hlavných autoriek Eleny Mannovej a Gabriely Dudekovej.

Prvé tri časti knihy sú venované vybraným témam z obdobia sklonku Habsburskej monarchie, prvej svetovej vojny a medzivojnového Československa, spojivom štvrtej je fenomén historickej pamäti. V závere publikácie hlavné autorky pripravili jej päťstrano-

vé obsahové zhrnutie. Texty pozvaných autorov dopĺňa výberová – no i tak stále vyše desaťstranová – personálna bibliografia Vojtecha Dangla, spracovaná Boženou Šed'ovou.

Otváracia kapitola Vladimíra Segeša čitateľa orientuje v prostredí habsburskej armády tereziánskych čias, kombinujúc dáta o armádnych štruktúrach, vzťahu hlavy štátu k armáde, významných dobových bojových aktivitách, o normatívnej regulácii vojenskej každodennosti a využiteľnosti týchto prameňov nielen pre výskum sociálnych dejín, ale i komparatívnej historickej lingvistiky. Ingrid Kušniráková sa primárne zaoberá inštitucionalizáciou sociálneho zabezpečenia vojenských vyslúžilcov v 18. storočí, no svojím „sledovaním peňazí“ dôkladne mapuje i siete formálnych a neformálnych štruktúr reálnej a symbolickej moci. Z nich možno vyčítať, akú prioritu mali pre bohatnúcich či chudobnejších šľachticov ich charitatívne projekty, i to, ako starostlivosť o invalidov súvisela s momentálnym rozložením politických síl a trendmi de/centralizácie štátu. Nasadenie, s akým sa dobové elity púšťali do budovania systémových riešení sociálneho zabezpečenia ako takého, vyznieva pre súčasníka až zahanbujúco.

Peter Šoltés analyzuje varianty novovekého obrazu Slovákov ako vojakov a ich súdobé inštrumentalizácie. Pri jeho texte sa mi zdalo zvlášť škoda, že pre 20. storočie sa zatiaľ nenájde k jeho výskumu pendant, ktorý by mu mohol poslúžiť pre sledovanie dlhších kontinuit (napríklad o využívaní historických obrazov vo vojenskej propagande slovenského štátu, či pri budovaní „mierumilovného“ obrazu armády v 50. rokoch). V súvislosti s inštrumentalizáciou husitskej tematiky slovenskými buditeľmi možno pre komparatívne účely upozorniť na zaujímavú štúdiu Georgija Meľnikova o interpretáciách husitských vojen v slovenskej historiografii v druhej polovici 20. storočia z *Fóra historiae* 1/2014.

Kapitolu uzatvárajú dve prípadové štúdie. Vďaka Eve Kowalskej a jej textu o Imrichovi Zayovi si súčasník môže naplno uvedomiť, do akej miery naše predstavy o dejinách ovplyvňuje aktuálna skúsenosť. Od predstavy vojenskej kariéry ako vysoko intelektuálneho podujatia sme si už od polovice 20. storočia naozaj citeľne odvykli. Ivana Kollárová sa venuje mnohostranným aktivitám Friedricha von Trencka a vzhľadom na obsiahly politický i spoločensko-kultúrny kontext, ktorý dokázala pri zachovaní pútavosti textu na vymedzený priestor dostať, by sa mal stať povinným čítaním ktoréhokoľvek adepta biografického písania.

Druhá časť, *Prvá svetová vojna: dôstojníci, vojaci a Veľká vojna*, nie je len chronologickým pokračovaním témy, ale ponúka vlastnú optiku pre multiperspektívny obraz vzťahu armády a spoločnosti. Roman Holec tu cez postavu arcivojvodu Fridricha približuje rozhodovacie mechanizmy „v najvyšších kruhoch“ vrátane napätia medzi postavami postihnutými nedostatkom rozhodnosti a tými, čo sa rozhodovať snažili. Vzhľadom na hustý výskyt narážok na mieru, v akej zasahovali a vplývali na výsledky rozhodovania manželky formálnych „decision makerov“, a to v citovaných prameňoch i v autorskej interpretácii, vyvstáva pri čítaní nevdojak otázka, či chcel naozaj „viesť štát“ maršal alebo to bola maršalova stará, a prečo teda vlastne autor ešte ani dnes nepustil reálne aktérky aspoň do medzititulkov. Dušan Kováč sa venuje postojom slovenských vojakov v počiatočnej fáze vojny. Upozorňuje na také motivácie nástupu do armády, ktoré bývajú v kánonickom národnom príbehu často opomínané, napríklad úspešný odvod ako zrozumiteľné oficiálne potvrdenie mentálnej a zdravotnej kvality odvedenca, dôležité na

sobášnom trhu vidieckych komunít, alebo na silu psychologickkej bariéry nezrušiteľnosti verejne vyslovenej, obradne sakralizovanej prisahy. Text Gabriely Dudekovej na tému nadväzuje kľúčovými výskumnými otázkami lojality a bojovej morálky radových vojakov. Geograficky rozširuje výskumné pole i na prostredie slovenských krajanov v Amerike, vystavených propagande uhorskej vlády, politicky diferencovaných krajanových spolkov i lákavej možnosti odstrihnúť sa a zotrvať v nerušenom civilno-pracovnom živote imigranta.

V kapitole Daniely Kodajovej sa naplno prejavuje jedna z unikátnych črt armádneho rozhodovania – jej výrazne prakticky orientovaný rebríček priorít a pri jeho zabezpečovaní vysoký stupeň rešpektovanej autonómie od toho, čo považovalo za „ne/prípustné v civilnej sfére“. V tomto prípade možno pozorovať, ako sa iniciátorom a i sponzorom široko dostupného žánra ľudovej literatúry – konkrétne modlitebných kníh v menšinových jazykoch, vrátane slovenčiny – stáva priamo štát, ktorý ich vojakom zabezpečuje s cieľom posilniť lojalitu a zvýšiť bojaschopnosť. Inokedy málo tolerovaní buditelia tak odrazu dostávajú možnosť získať štátne zákazky. Podobne je to so vzdelávaním v dostupnom jazyku, nutným napríklad pre zvýšenie hygienického povedomia radových vojakov. Z prvej polovice 20. storočia možno spomenúť ako porovnateľný jav civilno/armádnej kultúrno-politickej dichotómie napríklad ideologicko-nábožensky zdôvodnený zákaz výroby a používania antikoncepčných prostriedkov v slovenskom štáte, z ktorého mala – už ani nie prekvapivo – výnimku jeho armáda, ktorá ich kvôli zachovaniu bojaschopnosti oficiálne fasovala. Po Kodajovej nasleduje Štefan Gaučík s analýzou reflexií vojnovnej uhorskej ekonomiky v dobovej publicistike a v maďarskej historiografii. Opakovane potvrdzuje plodnosť medziodborového prístupu, ktorý umožňuje nielen vnímať, ale i skúmať vojnu ako hospodársky fenomén i ako politikum – a to politikum v danej dobe i v nasledovných obdobiach, keď sa jej interpretácie stávajú nosičom aktuálnych politických agend.

V tretej časti publikácie sa stretli menej vzájomne kompatibilné, no zaujímavé texty so vzťahom k medzivojnovému Československu. Miloslav Szabó ju začína kapitolou o dozvukoch vlny povojnového rabovania židovských majetkov, následných „trestných výprav“ voči ich páchatelom a potom i potláčania týchto, keď sa začiatkom 30. rokov vrátili do mediálneho diskurzu. Udal sa tak v súvislosti so široko reportovaným súdnym procesom proti legionárovi, ktorý bol po návrate z desaťročnej emigrácie obvinený z vraždy siedmich židovských civilistov a vo verejnej mienke zarezoval dodatočným utvrdením prevrátených rolí páchatelov a obetí. Szabóova analýza dokladá trvalú prítomnosť antisemitských naratívov v širokom výseku politického spektra, čím výrazne narušuje tézu o zlomovej zmene rétoriky v roku 1938. Miloslav Čaplovič prispel prehľadovou kapitolou o participácii výrazných slovenských osobností v čs. legiách vrátane šesťnástich biografických medailónov. Imrich Purdek podobným spôsobom spracoval čs. vojenskú symboliku medzivojnového obdobia. Časť venovanú medzivojnovému obdobiu uzatvára kondenzovaný výklad o vývoji organizačných koncepcií bezpečnosti štátov v regióne strednej a juhovýchodnej Európy z pera Valeriána Bystrického.

V závere knihy sa text opäť vracia k analytickému spracovaniu vybraných prípadových štúdií, v tomto prípade tematizujúcich historickú pamäť viazanú na vojnu, vojvodcov a vojsko. Marcela Bednárová sa sústredila na reflexie Napoleona a jeho politiky v pro-

stredí štúrovcov a ich generačných druhov v iných slovanských krajinách. Poukazuje na veľkú diferenciáciu, vzájomnú protichodnosť i vnútornú protirečivosť týchto percepcií, závisiacu od konkrétneho regiónu (porovnaj napr. rôznorodé záujmy poľských, ruských a slovinských národovcov a z nich vyplývajúce vzťahy k štátnej centralizácii), od konkrétnej generácie i od momentu formulovania daného názoru. Napokon aj od literárneho štýlu, pretože v očiach romantika tvorivá sloboda pri idealizácii „hrdinskej“ osobnosti zďaleka prevažovala kritérium faktickej adekvátnosti informácií. Zbytočne rušivý je tu však úvodný dichotomický obraz francúzskej spoločnosti (starí klerikáli/noví osvietenci) a francúzskej revolúcie ako univerzálne „európskymi kultúrnymi elitami pokladanej za bránu pre slobodu národov...“, do ktorého sa nezmestia ani mladí klerikáli, ani monarchisti, platiaci v revolúcii životom za prejav svojho názoru, ani konzervatívna časť európskych kultúrnych elít.

Elena Mannová sleduje peripetie spolkov vojenských vyslúžilcov v dlhej kontinuite od čias monarchie po obdobie po páde komunistického režimu. Aj tu sa prejavujú pozitíva prekračovania tradičných historiografických míľnikov, ktoré umožňuje komparatívne skúmanie prístupu režimov k ideologicky nekompatibilným spolkom a na druhej strane výskum funkčnosti ich sebazáchovných stratégií. Napríklad obmedzujúci spôsob, akým sa po roku 1918 zaobchádzalo s očividnými monarchistami, zo spätného pohľadu dvoch-troch dekád odrazu môže oprávnene vyzeráť ako nedosiahnuteľný vzor zachovávaní slobody. Pre porovnávacie štúdium sú zaujímavé i dáta o dlhodobom prežití spolkov za pomoci zníženia svojej „politickéj“ viditeľnosti, napríklad preznačovaním na pohrebné podporné združenia.

Text Michala Kšiňana a Juraja Babjáka, ukotvený rokom 1989, mapuje stav a premeny kolektívnej pamäti na prvú svetovú vojnu v posledných desaťročiach. Záujem, oživený po rokoch politickej marginalizácie vo výročných rokoch 1984-88, presnejšie najmä v perestrojkovom závere tohto obdobia, keď poľavila cenzúra pozitívnych zmienok o zakladajúcich osobnostiach republiky, sa preklopil i do obdobia po zmene režimu. Tu však začal narážať na silnejúci kontramýtus o vojnovom štáte, a tiež na nové problémy hospodárskeho rázu (údržba vojenských cintorínov a pod.). Ako nie celkom vydatené vnímam spojenie tematiky kinematografie a klubov vojenskej histórie do jedného odseku, najmä ak oblasť literatúry s tematikou prvej svetovej vojny zostala nedotknutá. Zmienku by si zaslúžili aspoň premeny jej kánonického výberu pre školské čítanie. Naopak s uznaním treba zmieniť zaradenie múzejných výstav do odseku o storočníci, keďže pri „nepapierových“ prameňoch sa často u historikov najnovších dejín prejavuje prevádzková slepota. V poslednej kapitole sa Peter Macho zaoberá fenoménom Štefánikových pomníkov, ktoré od počiatku boli silným komunitným statusovým symbolom. Zvláštnu pozornosť venuje dejinám pomníka, ktorý bol pôvodne plánovaný pre Banskú Bystricu a objednaný u miestneho rodáka Frica Motošku, no ešte počas výrobného procesu bol z finančných dôvodov presmerovaný ku krajanom v americkom Clevelande.

Možno konštatovať, že recenzovaný súbor textov je nielen dôstojnou, ale aj závideniahodnou poctou historikovi, ktorý – ako pripomínajú hlavné autorky – sa ako „civil medzi vojakmi“ sám výrazne pričínal o rozvíjanie poznania o živote vojakov medzi civilmi, „o vzťahu spoločnosti k armáde, o lojalitách aj antimilitarizme, o kasárňach

a posádkach, o profesionálnom aj súkromnom živote dôstojníkov, o vplyve armády na každodenný život a kultúru v mestách a o ďalších aspektoch vojenského a civilného života“. A podobne ako Vojtech Dangel inšpiroval vznik tejto knihy, bude i ona nabádať k ďalšiemu „nezelenému“ sociokultúrnemu výskumu dejín armády a vojenstva.

Marína Zavacká
Historický ústav SAV

MICHÁLEK, Slavomír. *RIVALI A PARTNERI STUDENEJ ÉRY*. Bratislava: VEDA, 2017, 560 s. ISBN 9788022416023.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.4.11>

Autor zaradil do knihy 41 krátkych príspevkov doplnených dobovými fotografiami o aktéroch „studenej éry“ na oboch póloch bipolárne rozdeleného sveta v druhej polovici 20. storočia. Príspevky o sovietskych predstaviteľoch pozostávajú z osobností najvyšších funkcionárov komunistickej strany a štátu, počnúc J. Stalinom zo začiatku studenej vojny a končiac M. Gorbačovom na jej konci. Okrem nich zaradil aj príspevky o ministroch zahraničných vecí a diplomatoch. Americká strana studenej vojny pozostáva z osobností amerických prezidentov, od nástupu H. Trumana na post prezidenta v roku 1945 a končí R. Reaganom, ďalej štátnych tajomníkov a poradcov, ktorí boli tvorcami americkej politiky zadržiavania komunizmu. Kniha obsahuje aj príspevky o hlavných predstaviteľoch Hnutia nezúčastnených krajín, aktérov riešenia nemeckej otázky, čiastočne aj európskej integrácie. Prirodzene, že nechýba W. Churchill, Mao Ce-tung a texty o osobnostiach, ktoré možno označiť za partnerov alebo spojencov politikov veľmocí. Táto časť by si zasluhovala samostatnú knihu aj s odpoveďami, do akej miery partneri na oboch stranách bipolárneho rozdelenia boli spoľahlivými oporami v politike veľmoci.

Obdobie studenej vojny autor knihy časovo vymedzil od skončenia druhej svetovej vojny do konca 80. rokov 20. storočia. Toto obdobie pomenoval neznámym pojmom „studená éra“, čo v populárno-vedeckej publikácii možno tolerovať ako snahu po originalite. Napokon pojem „studená éra“ evokuje studenú vojnu. A takéto zameranie knihy autor vysvetľuje v úvode.

Široký záber príspevkov o aktéroch studenej vojny počas jej trvania s množstvom dobových fotografií, ktoré vyplňajú viac ako polovicu, knihy je originálnym dielom o studenej vojne, dielom, ktoré nemá v slovenskej historiografii podobnú verziu.

Spracovanie jednotlivých príspevkov na základe literatúry sa vyznačuje širokým záberom analýzy osobností s životopisnými údajmi a kariérou a neobmedzuje sa len na činnosť súvisiacu s politikou. Autor do textov zaradil aj zaujímavé a dôležité fakty kariérneho rastu s ideovou orientáciou. Prirodzene, že príspevky na 3 – 4 stranách textu nemôžu byť vyčerpávajúce. Zaradenie jednotlivých príspevkov v abecednom poradí robí knihu prehľadnou, ale vytráca sa hierarchia osobností v bipolárnom rozdelení na rivalov a ich partnerov.

Studená vojna je podľa autora „*termín na označenie konfliktného vzťahu medzi dvoma blokmi, ktoré vznikli okolo dvoch supervelmoci*“ (s. 21) a ktorá „*mala svoje kon-*